

עַל הַנִּסְפִּים וְעַל הַמְשָׁרְפוֹת

אֶל הַנִּסִּים וְאֶל הַנִּפְלְאוֹת

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ גִדְעוֹן בִּי אֲדֹנָי וַיֵּשׁ ה' עִמָּנוּ וְלָמָּה מִצְאָתָנוּ כְּלִזְזַת וְאֵיךְ כָּל־נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סִפְרָלְנוּ אֲבוֹתֵינוּ לְאֹמֶר

הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלֵנוּ ה' וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף־מִדְּוָן: (שופטים פרק ו פסוק ג).¹

כִּי אָמְרוּ עֲזַב ה' אֶת־הָאָרֶץ וְאֵין ה' רֹאֶה: (יחזקאל פרק ט פסוק ט).²

אֱלֹהִים בְּאֲזִינֵינוּ שָׁמְעֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְרָלְנוּ פֶּעַל פְּעֻלָּתָ בְּיַמֵּיהֶם בְּיַמֵּי קֶדֶם: (תהלים מד ב).³

בראשית רבה פרשת נח, פרשה לו סימן א

"ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה" (בראשית ט ח). "והוא ישקיט ומי ירשיע? ויִסְתַּר פנים ומי ישורנו? ועל גוי ועל אדם יחד" (איוב לד כט) - דרש ר' מאיר: "והוא ישקיט" - מעולמו, "יסתר פנים" - מעולמו. כדין שמותחים כילה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ. כך אמרו דור המבול: "עבים סתר לו ולא יראה" (איוב כב יד).⁴ אמרו לו: דייך מאיר! אמר להם: ומה הוא שכתוב "והוא ישקיט ומי ירשיע"? אמרו: נתן שלוה לדור המבול... ומה שלוה נתן להם? "זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם" (איוב כא ח).⁵

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ז הלכה ג

אמר רבי פינחס: משה התקין מִטְבְּעָה של תפילה: "האל הגדול הגיבור והנורא". ירמיה אמר: "האל הגדול הגיבור" ולא אמר הנורא.⁶ למה אמר הגיבור? לזה נאה לקרות גיבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק. ולמה לא אמר נורא? אלא שאין נורא אלא בית המקדש, שנאמר: "נורא אלהים ממקדשך" (תהלים סח לו).⁷ דניאל

¹ על דברי יגיר אלה, לכאורה דברים קשים וחמורים, אין הקב"ה נוזף בגדעון או מוכיח אותו על קטנות אמונתו, כי אם קורא לו לקום ולהנהיג את העם: "ויפן אליו ה' ויאמר לך בְּכַף־זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְּוָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ". ואנו, אין בנו כח כגדעון לא להעיז ולמחות כלפי שמיא ולא לקום ולהושיע את ישראל.

² ראה פירוש רד"ק לפסוק: "... ועוד היו אומרים עזב ה' את הארץ, כלומר: אינו משגיח כלל בתחתונים אלא בעליונים שהם הגלגלים והמלאכים. אבל בעניני הארץ לא ישגיח כלל, כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם. כמו שהיו אומרים רשעי עולם: עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך". יחזקאל מוכיח את בני דורו על שכשבקשו לחטוא ולפרוק עול. מצאו צידוק בטענה שהקב"ה עזב את הארץ ושוב אין הוא משגיח על בני האדם. אבל להבדיל מדורו של יחזקאל, אנו עוסקים בשישה מיליון נשמות טהורות שייחלו בכל לבם להופעת הקב"ה בארץ, שהתחננו "הביטה משמים וראה" ושלא יפקיר את העולם לפראי אדם. כמה מהם חשבו, אולי ברגעי הייאוש האחרונים, שאפשר ואכן "עזב ה' את הארץ" ונתן את הכח והממשלה לשטן?

³ מקור נוסף הוא ספר תהלים. דווקא הספר המשמש מקור לצקון לחש ושפוך לב בעתות משבר, צרה ומצוקה, מכיל לא מעט פסוקים של זעקה גדולה ומרה. אם פסוק זה הוא עדיין רך, מזכיר את דברי גדעון לעיל, אבל בטון לכאורה הרבה יותר מינורי, באים פסוקים קשים בהמשך הפרק של טרוניא כלפי שמיא: "אֶף־נַחַת וְתַכְלִימָנוּ וְלֹא־תִצָּא בְּצַבָּאוֹתֵינוּ ... תִּמְלַרְעֶמָךְ בְּלֹא־הוֹן וְלֹא־רֵבִית בְּמַחֲרֵיהֶם: תְּשִׁימָנוּ חֲרָפָה לְשִׁכְנֵינוּ לַעַג וְקֶלֶס לְסִבְיֹתֵינוּ ... כִּי דִכִּיתֵנוּ בְּמִקּוֹם תַּנִּים וְתִכַּס עֲלֵינוּ בְּצִלְמֹת ... כִּי־עֲלִיד הֲרַגְנוּ כְּלֵהִיּוֹם נַחֲשָׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה: עֹרֶה לָמָּה תִישָׁן אֲדֹנָי הַקִּיצָה אֶל־תַּזְנַח לְנֶצַח". מטיב זה אינו חד-פעמי או ייחודי לפרק מד והוא חוזר במספר פרקים אחרים בספר תהלים, חלקם נראה להלן מצוטטים במדרשים שנביא. האם אבותינו ואמותינו ששפכו לבם בספר תהלים ראו בו רק ספר נחמה ותקווה, או שמא גם ספר שמביע תרעומת קשה וטרוניא גדולה שהם בלשונם לא היו מעיזים לאומרם ונאחזו בספר תהלים שישמש שופר לכאבם וזעקתם.

⁴ הפסוק המלא שם: "עבים סְתָרְלוּ וְלֹא יָרָא וְחֹג שָׁמַיִם יִתְהַלֵּךְ".

⁵ בעקבות אזכור הפסוק מאיוב כב יד: "עבים סְתָרְלוּ וְלֹא יָרָא וְחֹג שָׁמַיִם יִתְהַלֵּךְ", בסוף פירושו של רד"ק לפסוק ביחזקאל הנ"ל, נדרשנו לדרשות חז"ל על פסוק זה. ר' מאיר דורש את הפסוק על דור המבול, שבדומה לדורו של יחזקאל, בקשו לחטוא ואמרו שהקב"ה שוב אינו משגיח על מה שקורה בארץ: "יסתיר פנים לעולמו". חכמים גוערים ברבי מאיר: "דייך מאיר" ומפרשים מה שמפרשים ולא ברור מה ענה להם ר' מאיר ואם נשאר נאמן לדרשתו המקורית ממנה ניתן לשמוע שאין אלה רק דברי רשעי דור המבול. שאם כן, מדוע זה גערו בו החכמים! הוא ר' מאיר שחזר במוצאי שבת לביתו ומצא את שני בניו מתים ובכה עליהם בכי מר (מדרש משלי בובר פרק לא). כך או כך, אזכור הפסוק מאיוב, הגם שאליפז התימני הוא שאמרו בתשובתו לאיוב, אינו יוצא מידי פשוטו. כך אולי הרגיש איוב בצרתו ואבלו כשהוא אומר, בין השאר: "חִיֵּאל הַסִּיר מִשְׁפָּטִי וְשִׂדֵי הַמֶּר נִפְשִׁי" (איוב כז ב). ומה נאמר אנו על שישה מיליון איובים ובהם מיליון ילדים זכים כבניו של ר' מאיר? איובים שזרעם לא היה נכון לפניהם ושצאצאיהם נשחטו לעיניהם! מה נאמר להם? "ישקיט מעולמו, יסתיר פנים לעולמו, כדין שמותחים כילה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ"?

⁶ ירמיהו פרק לב פסוק יח: "עֲשֵׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים וּמְשָׁלֵם עֹן אֲבוֹת אֶל־חֵיק בְּגֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגְּדוֹל הַגְּבוֹר ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ"

⁷ והיות שביית המקדש חרב, פסק גם "נורא אלהים ממקדשך" ולכן לא אמר ירמיהו "הנורא". ראה בראשית רבה סז ט בחלום יעקב: "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה - מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בית המקדש בניו וחרב ובנוי. זהו שאתה אומר: "נורא אלהים ממקדשך". המוטיב של עולם בניו חרב ובנוי הוא מרכזי בתפיסת הרב עמיטל את השואה ומדינת ישראל כפי שמתאר [משה מיה בספרו עולם בניו וחרב ובנוי - הרב יהודה עמיטל לנוכח זיכרון השואה](#). אברהם, יצחק, משה דוד, שלמה ונביאים רבים ראו עפ"י מדרשים שונים את בית המקדש בניו חרב ובנוי ולא ברור אם גם ראו את החורבן השני. אבל אותנו מעניינים נח,

אמר: "האל הגדול והנורא" ולא אמר הגיבור - בניו מסורין בקולרין, היכן היא גבורתו? ולמה אמר הנורא? - לזה נאה לקרות נורא, בנוראות שעשה לנו בכבשן האש.⁸ ... ובשר ודם יש בו כח ליתן קצבה לדברים הללו?⁹ אמר רבי יצחק בן אלעזר: יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מחניפין לו.¹⁰

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא לא - ותאמר ציון

משל לגיבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו. היה הגיבור תופס בידו של בנו ומעבירו עמו. באה השיבולת לשטוף את הבר. אעפ"י כן היה אביו תופס בו, אלא שהיתה השיבולת עוברת על ראש הבר. התחיל הבר צועק מלמטון: אבא! אילולי שאתה מחזיק בי, כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת. אלא מה הנייה שאני עומד ומתבלע במים? אלא אם תבקש אתה שאחיה, הגבה ידיך ואני אחיה.¹¹

מסכת גיטין דף נח עמוד א

אמר ריש לקיש: מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה, צפנת - שהכל צופין ביופיה, בת פניאל - בתו של כהן גדול ששימש לפני ולפנים, שנתעלל בה שבאי כל הלילה. למחר הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה. בא אדם אחד שהיה מכווער ביותר, אמר לו: הראני את יופיה, אמר לו: ריקא! אם אתה רוצה ליקח קח, שאין כיופיה בכל העולם כולו, אמר לו: אף על פי כן. הפשיטה ששה חלוקים, ושביעי קרעתה ונתפלשה באפר, אמרה לפניו: ריבוננו של עולם, אם עלינו לא חסת, על קדושת שמך הגיבור למה לא תחוס?¹²

פסיקתא דרב כהנא ראש פסקא יז - ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחי

"אֶזְכְּרָה נְגִינְתִי בְּלִילָה עַם-לִבְבִי אֲשִׁיחָה וְיַחְפֹּשׂ רוּחִי: הֲלִעֲלֹמִים יִזְנַח אֲדָנִי וְלֹא-יִסִּיף לְרַצוֹת עוֹד: הֲאֶפֶס לְנֶצַח חֲסָדוֹ נִמְרָ אִמְרָ לְדָר וְדָר" (תהלים עז ז-ט).¹³ ר' חנינא בר פפא אמר: נגמר אותו הדבר שדברת למשה בסיני: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם".¹⁴ ור' סימון אמר: הא חסילה (מחוסל) והא מסכמה (מוסכם)

דניאל ואיוב כמפורט ב מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות כט: "נח ... ראה העולם ביישובו ובחורבנו וביישובו. וכן דניאל ראה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. וכן איוב ראה ביתו בנוי וחרב ובנוי".

⁸ כבשן האש של דניאל, זה שהשמיט את "הגיבור", ושל רעיו חנניה מישראל ועזריה, היה כבשן של הצלה, של נס ופלא. כמתואר בספר דניאל פרק ג פסוק כז: "חֲזִין לְגִבְרִיָּא אֶלְפָּ דִּי לֹא-שָׁלַט נִרְאָ בְּגִשְׁמֵהוּן וְשַׁעַר רִאשֵׁהוּן לֹא הִתְחַרְף וְסַרְבְּלִיהוּן לֹא שָׁנוּ וְרִיחַ נֹר לֹא עָדַת בְּהוּן". אך מה נאמר אנחנו שבכבשני האש שבדורנו נשרפו חיים שישה מיליון מיקירינו ועשן הכבשן מילא את אירופה ואף אחד לא הריח ואף אחד לא ראה, ושום נס לא קרה? האם נשמיט גם אנו את "הנורא" בגלל הנורא? האם ליום אחד נעז לשנות את מטבע תפילתנו ולהביע בזאת את כאבנו ויגוננו?

⁹ וכי בשר ודם (ירמיהו, דניאל ואולי הכוונה גם למשה?) יכול לקצוב (לשקול, להעריך) את מעשיו של הקב"ה ולהחליט איזה תואר ראוי לו (ברגע מסוים) ואיזה לא? כיצד יכלו הנביאים לנהוג חירות כזו בלשונם ולשנות נוסח תפילתם לפי אירועי זמנם?

¹⁰ אלה נביאי האמת של עם ישראל שגם לא הססו לדמות את הצורה ליצורה ולתאר את כבוד ה' באופן הכי מוחשי (בראשית רבה כד א, קהלת רבה ח א) ויחד עם זאת גם לא להחניף לו ולסגור על עם ישראל בכל כוחם ואף להיענש על כך (משה במספר מקומות). וגם הקב"ה עצמו לא אוהב את החנפים ולא את המוכיחים ומדברים בשמו ומלקים עצמם ואחרים בגין חטאים שלא עשו. אם נחזור לאיוב שהטיח לא מעט דברים כלפי מעלה ובאו רעיו והוכיחוהו על כך, הנה דברי הקב"ה לרעים, איוב מב ז: "וְיָהִי אַחַר דְּבַר ה' אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֱלֹאִיּוֹב וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹאִלִּיפַז הַתִּימְנִי חָרָה אַפִּי בְךָ וּבְשֵׁנֵי רַעֲיֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתָּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדֵי אִיּוֹב".

¹¹ מי באש ומי במים. מדרש זה הוא על הפסוקים בתהלים, חמישה במספר, בהם דוד קורא: "קומה ה' " וכביכול מקים את הקב"ה בדומה למשה במדבר (בראשית רבה עה א). האבא מחזיק בידו של הברך אך לא שם לב שהמים כבר עלו מעל לראשו של הברך והוא טובע. הברך צועק מלמטה: אבא, אתה לא רואה שאני טובע? קומה ועזרני! מה הנאה יש לך שאמות ואתבע במים? "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה" זעקו קרובינו יקירינו ואין שומע ואין מושיע! כביכול מה הנאה יש לקב"ה שיהודים נשרפים באש? כלום הוא זקוק למעשי קידוש השם שלהם? האם ההצלה לא הייתה יכולה להיות קידוש השם גדול יותר? "איה כל נפלאותיך"? לא רק הנביאים אינם מחניפים לקב"ה, גם המדרש אינו מהסס מלזעוק בכל כוחו. זעקה איננה בהכרח כפירה. חנופה וצדקנות מעושה, חמורות ממנה. זעקה של רצון להמשיך לחיות, זעקה שיבוא בעל הניסים ויושיט יד של הצלה לברך הטובע, לברך הנשרף.

¹² כמה צפונות בנות פניאל שפנה מהן האל והתעללו בהם מינית ונפשית ואח"כ עוד בקשו לסחור בהן ונתפלשו באפר ורגע לפני שהפכו לעפר זעקו כלפי שמיא: מוחלים אנחנו לך שלא חסת עלינו ועל טפינו, כנראה יש לך חשבון עלום שצפון מאיתנו, אבל על שמך הגדול איך לא תחוס? האם אינך רואה את הלעג והקלס לאלוהי ישראל בשואה? וכדברי הרב עמיטל זצ"ל שהשואה הייתה חילול השם אחד גדול ונוראי מאין כמותו, שלא היה בתולדות עמנו.

¹³ שבת הנחמה השנייה, פרשת עקב, פותחת בפסוק הקשה: "וּתֹאמַר צִיּוֹן עֲזַבְנִי ה' וְאֲדָנִי שָׁכַחְנִי", שהוא, עפ"י דרשת אבודרהם הידועה, תגובת העם לקריאת הקב"ה שבפי הנביא ישעיהו: "נחמו נחמו עמי". לפני שבאים לנחם, יש לערוך "חשבון קטן" והנביאים חוזרים ואומרים לקב"ה שציון ממאנת להינחם. הדרשן רואה בפסוקים מתהלים הרחבה של "עזבני ה' - ה' שכחני". אפס לנצח חסדו! ראה דברינו [ותאמר ציון עזבני ה'](#) בפרשת עקב.

¹⁴ כמה דרשות נפלאות נאמרו על הפסוק הזה המסלק את הסליחה והפיס שלאחר חטא העגל. כגון זה שבשמות רבה מה ו: "מי שיש לו אני נותן לו משכרו, ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה, שנאמר: וחנותי את אשר אחון". וכאן, לא חנינה ולא חינום - "אפס לנצח חסדו".

עם ירמיה שאמר: "כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאום ה' את החסד ואת הרחמים" (ירמיה טז ה).¹⁵
 "השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה" (תהלים שם בהמשך), השכחת שאתה חנון, אל חנון ורחום ה' ארך
 אפים ...¹⁶

ויקרא רבה פרשת שמיני, פרשה יא סימן ז

ר' יעקב בשם ר' אחא: ... "וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו" (ישעיהו ח יז) - אין לך שעה קשה
 כאותה שעה שנאמר בה: "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא יח).¹⁷ מאותה שעה: "וקויתי לו",
 "כי לא תשכח מפי זרעו" (שם כא). ומה הועיל? "הנה אנכי והילדים אשר נתת לי ה' לאתות ולמופתים בְּיִשְׂרָאֵל
 מֵעַם ה' צְבָאוֹת הַשָּׁמַיִם בְּהַר צִיּוֹן" (ישעיהו ח יח).¹⁸

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך.

¹⁵ ואם לא די בפסוקים קשים אלה, מוסיף שם ירמיהו בהמשך הפרק את המילים: "אֲשֶׁר לֹא־אֶתֶן לְכֶם חֲנִינָה".

¹⁶ יש מדרשים שאין צורך להוסיף להם שום הערת שוליים. אז לא הוספנו.

¹⁷ ובתהלים ל ח: "הִסְתַּרְתָּ פְּנֵיךָ הַיְיָיִתִי נְבִהָל". וכאמור בתהלים מד כה: "לְמַה־פְּנִיךָ תִּסְתֵּיר תִּשְׁכַּח עֵינֵינוּ וְלֹחֲצֵנוּ".

¹⁸ השואה הייתה ללא ספק הסתר הפנים הקשה ביותר בתולדות העם היהודי. איך יוצאים משעה קשה כזו? איך קמים מההריסות ומשקמים את האמונה בהנהגת העולם בטוב? איך אפשר לומר את תפילת נשמת כל חי כל שבת באותו הנוסח שאמרו המיליונים שנספו ונשרפו, כאילו לא אירעה הקטסטרופה הנוראה בתולדות עמנו והכל חזר לקדמותו? ביום הכיפורים אין שליטה לשטן (ויקרא רבה כא ד ועוד) ואנו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם כמלאכים. שמא היינו צריכים ביום השואה לומר פסוק זה בלחש בלחש ואפילו לדלג עליו ולזכור בכך את השנים הרעות בהם הקב"ה קפץ באף רחמיו וכביכול מסר את עולמו לשטן. נראה שאין לאף אדם תשובה וכל הממעיט לספר בהסתר הפנים הנורא שהיה בשנים ת"ש – תש"ה, הרי זה משובח. אפשר שמאז השואה כל הווייתנו היא "מצוות אנשים מלומדה". אפשר. אך עד שאנו תמהים ונבוכים, החיים נמשכים ומפכים בכל עוז, ומאפר ההרוגים ניבטים ומניצים הילדים אשר בהר ציון, תינוקות של בית רבן. כל זוג עיניים כזה מזכיר זוג עיניים שכבו ולא זכו להנץ ומרעיד את הנשמה שמא גם זה יכבה. כל זוג עיניים כזה מקיים בנו "כי לא תשכח מפי זרעו", "וקויתי לה'", "הנה אנכי והילדים אשר נתת לי ה' לאתות ולמופתים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעַם ה' צְבָאוֹת הַשָּׁמַיִם בְּהַר צִיּוֹן" - בעל כורחנו, אם נרצה או לא.